

“ET-TUHFE”NİN ELYAZMASI VE DİLİ ÜZERİNE NOTLAR

Замечания о рукописи и языке “Ат-тухфа”

E. İ. FAZİLOV* (Çev. Musa SALAN** – Nazgül ENTERİ DURHAN***)

Gazi Türkiyat, Güz 2014/15: 203-210

Arap dilinde yazılan filolojik risaleler, Türk edebî dillerinin oluşum sürecini incelemek ve onları tarihî-karşılaştırmalı olarak aydınlatmak bakımından önem arz eden kaynaklardan olmalarına rağmen hâlâ gereken ölçüde incelenmemiş, leksik açıdan sağlam bir analize tabi tutulmamıştır.

“Et-Tuhfe” de bu eserler arasındadır. XIV. yüzyıla ait bu orijinal eser, İstanbul Bayezid Kütüphanesi, Veliyüddin bölümünde 3092 numarada muhafaza edilmektedir.

Yazmada nesih tarzı el yazısı kullanılmış, Arapça sözcükler siyah, Türkçe sözcükler ise kırmızı mürekkep ile yazılmıştır. Her bir varağın boyutu 26 x 17.5 cm. (yazılı bölüm 18 x 11 cm.)’dir ve iki yüzü de kullanılmıştır. Numaralandırma varakların tek bir yüzüne uygulanmıştır. Bu şekilde sayfaların toplam sayısı 180 olmaktadır. Her bir sayfada 13 satır, her bir satırda da ortalama 7 sözcük vardır. Metin dışında kalanlar haricinde Türkçe sözcüklerin tamamı istisnasız olarak harekelenmiştir. Arapça sözcüklerde ise harekeleme nadiren yazımı aynı, fakat okunuşu ve anlamı farklı olabilen diğer Arapça sözcüklerden (bk. 11b4, 11b5, 16b6, 16b8, 16b7 vd.) ayırt edilmesinde kolaylık sağlaması için yapılmıştır.

Tıpkıbasımından hareketle denilebilir ki, her ne kadar bazı bölümleri bozuk ve okunaksız olsa da, bu elyazması çoğunlukla iyi korunmuştur. Ana metne dâhil olmayan notlar ve şiirler ile doldurulmuş alanların kimi kısımları deşifreye imkân tanımamaktadır (ör. 1a, 2a, 38a, 81b, 89b, 90a). 78b ile 79a sayfalar arasında metinde bir kopukluk vardır: 78b sayfası يقول بى ‘derler: bi...’ sözcüğü ile bitmektedir; ancak 79a تشبیه ‘düalite (gramatikal)’ sözcüğü ile başlamaktadır.

* “Zameçaniya o Rukopisi i Yazıke «At-tuhfa»”, *Turcologica* (50), 1976, s. 334-340. Not! Makale orijinalinde makale sonu notlar sistemi ile yazılmıştır. Çeviride ise, söz konusu notlar APA atıf sistemi ile metin içine taşınmış, sondaki notlar bölümünde verilen kaynaklar da alfabetik sıralamaya sokulmuştur (ç.n. M. Salan).

** Arş. Gör., Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara/TÜRKİYE. musasalan@yahoo.com

*** Arş. Gör., Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara/TÜRKİYE. nazguldurhan@gazi.edu.tr

Türk araştırmacı Besim Atalay, başka bir araştırmacının verisine referansla şöyle der: "Hikmet Turhan Dağlıoğlu'nun Şemsettin Sami'ye adanan kitabında Sami'nin üzerinde çalıştığı "Et-Tuħfe" tercümesinin 212 sayfadan oluştuğu söylenmektedir. Bu da göstermektedir ki, merhum Şemsettin Sami elyazmasının eksiksiz haline sahip idi." (Atalay 1945).

Dağlıoğlu'ndaki veride, Besim Atalay'ı hataya sürükleyen talihsiz bir eksiklik vardır (Dağlıoğlu 1934: 58). Doğrusu şu ki, Şemsettin Sami, kendisi Necip Asım tarafından verilen Bayezid kütüphanesi elyazmasının fotokopisi ile 1902 yılında "Et-tuħfe"yi çevirmeye başlamıştır. Onun deftere kaydettiği tercüme 212 sayfadan ibarettir (Levend 1969: 98). Böylelikle denilebilir ki, elde tek bir tane elyazması vardı ve simdiye kadar bilimsel başka bir kayıt ortaya çıkmadı.

Bu bilgi; tekrarların mevcudiyeti ve yazma üzerindeki ekleme ve çıkarmalar (49bM, 54bM, 73bM, 74aM, 76bM vd.) bu elyazmasının, yazarın üstünde çalıştığı taslak nüshası olduğu çıkarımını yapmaya izin vermektedir. "Et-tuħfe"nin temize çekilmiş bir örneğinin olup olmadığı henüz bilinmemektedir.

"Et-tuħfe"nin analizi şöyle bir düşünceyi ileri sürmeye imkân tanır: Görüldüğü kadarıyla elyazması Mısır'da yazılmış, müellifi ise ya Suriye'de doğmuş ya da uzun bir zaman orada yaşamıştır.

Yazmanın ilk sayfasında, Ebu'l-Kasım ibni Ahmed ibni Muhammed ibni Muhan el-Hanefi hakkında başka bir el tarafından kaydedilen bir not bulunmakta; ancak bu not onun eserin müellifi olduğunu düşündürecek bir fikir vermemektedir.

Müteakip sayfanın sonunda yazmada bir şiir vardır:

وكم لله لطف خفي * يفوق خفاء عن فهم الزكى
وكم عسر عادالله يسرا فروج لوعاةالطلب الشجى
"Allah'ın inayetinin nice gizemi vardır,
Onun gizliliği Zekî'nin idraki için erişilmezdir.
Allah pek çok zahmeti bizden uzaklaştırır,
Kederli ruhu acıdan ve acı çekmekten kurtarır.

الزكى sözcüğünün 'temiz', 'saf', 'keskin', 'öngörülü' anlamlarına sahip olması ve onun bir önceki sözcük olan فهم ile uyumsuzluğu bizi onun söz konusu şiirde özel isim olarak bulunduğu gibi bir varsayıma sevk etmektedir. Bu çıkarım şiirin içeriği ile de desteklenir. Kendisi hakkında başka kaynaklarda hiçbir bilgi geçmemesine rağmen, eserin müellifinin Zekî (Zekîyye) olduğuna hükmetmek mümkündür. Belki de eserin başlığında kelime oyunu yapılmış, Zekî hem 'temiz' hem de özel isim anlamında kullanılmıştır. Fakat eserin başlığı olan "Et-tuħfetü'z-zekîyye fi'l-luğati't-Türkiyye" şöyle tercüme edilir: "Türk diline hakiki hediye".

Aynı sayfada Eşref Kaytabay'ın oğlu olan Nasır Muhammed Kaytabay'ın katli (Hicrî 15 Rebiülevvel 904 / Miladî 1498) hakkında, iki kez yazılmış bir not vardır.

Sultan Eşref Kaytabay 1469’dan 1495’e kadar Mısır’da hüküm sürmüştür. Sonrasında tahta oğlu Nasır Kaytabay geçmiş ve ölümüne kadar (1498) sadece üç yıl hüküm sürmüştür. Yazmanın Hicrî 985 yılında Muhammed Abdullah adında bir kimseye ait olduğu son sayfada bulunan kayıttan anlaşılmaktadır.

Müellif kendi çalışmasını yazarken eserlerinden faydalandığı bilim adamı ve aynı zamanda üstadı olarak Ebû Hayyân’dan bahseder. “Et-tuḥfe” ve “Kitâbü’l-idrâk li lisâni’l-Etrâk”te benzer sözcüklerin yanı sıra bir de benzer cümlelerin olması Türk dil yapısının kurallarını destekler niteliktedir. Belirsiz kalan nokta ise “Et-tuḥfe” müellifinin, Kaşgarlı Mahmud’un “Divan”ı ve Balasagunlu Yusuf’un “Kutadgu Bilig”inden haberdar olup olmamasıdır.

“Et-tuḥfe”de tesadüf edilen özel isimler arasında, “Kutadgu Bilig”in meşhur kahramanı olan *Kündoγdu* (41a9) da zikredilir. Bu tesadüfi midir?

Bu anonim eser, kısa bir fonetik inceleme (2a3-3a9), sözlük (3a9-38b11) ve gramerden (38b12-90b13) oluşmaktadır.

Eserin sözlük bölümü, Arap alfabesine göre düzenlenmiş; önce Arapça sözcük ardından da Türkçe karşılık verilmiştir. Arapça malzemenin tanzimine bakılırsa, alfabetik sistemin düzeni bozuktur (6a5, 22b6) ve kimi zaman Türkçe sözcüğün Arapça tercümesinde atlamalar vardır (13b11). Yazmanın sözlük bölümünde 29 bahis bulunurken, gramer bölümünde 64 bahis vardır.

Türk bilim adamları H. T. Dağlıoğlu ve A. S. Levend’den öğrenildiği kadarıyla (Dağlıoğlu 1934: 58; Levend 1969: 98), “Et-tuḥfe” ünlü Türk sözlükbilimci Şemsettin Sami tarafından tercüme edilmiş; fakat yayımlanmamıştır.

M. F. Köprülü ve I. A. Zajaczkowski’nin eserin yazması ve dili hakkında düşünceleri olmuştur (Köprülü 1922; Zajaczkowski 1940). Oryantalist Halaşi-Kun 1942’de, bu alanda hâlâ nadide bir çalışma olarak kalan faksimile yayını yapmıştır (Halaşi-Kun 1942). Halaşi-Kun’un tıpkıbasım yayını örnek bir çalışma durumundadır. Ancak, görünüşe göre ciltçilerin hatası sonucu, söz konusu neşrin ilk sayfaları, yani 2b’den sonra 6a-6b gelmekte ve ardından onu 3a-5b-7a takip etmektedir. Müteakip sayfaların tamamı ise tamamen düzgün sıralanmıştır. Faksimile metnin boyutu orijinal metninkine yakındır.

1945’te Türk bilim adamı Besim Atalay “Et-tuḥfe”nin Türkçe tercümesini yayımlamıştır. Çalışmaya ne yazık ki kusurlu bir fotokopi eklenmiş ve bu da bir polemige sebep olmuştur (Halaşi-Kun 1947, 1948; Atalay 1948).

Ve sonuncusu, üçüncü bir çalışma olarak eserin Salih Mutallibov tarafından yapılan Özbekçe çevirisidir (Mutallibov 1968). Bu Özbekçe çalışmada, çeviride atlamalar ve belirsizlikler bulunmaktadır (Doniyerov 1969: 222-226; Şükürli 1970: 100-105).

“Et-tuħfe”nin içerdiği malzeme pek çok Türkolog tarafından kullanılmıştır. O. Pritsak’ın XIII-XIV. yüzyıllar arası Kıpçakça eserlerin karşılaştırmalı analizine hasretilen makalesi dikkate değerdir (Pritsak 1959: 76).

“Et-tuħfe”nin yeni yayımı, Kononov’un rehberliği ve öğrencim M. T. Ziyayeva’nın ortaklığı ile şahsımca hazırlanmıştır. Bu çalışma; giriş, metnin tercümesi, sözlük, gramatikal indeks ve faksimileden oluşmaktadır.

“Et-tuħfe”de Kıpçakça, Türkmençe ve diğer Türkî dillerdeki fonetik hadiselere dikkat çekilmekte ve tonsuz nöbetleşmeleri, ünsüz benzeşmeleri, seslerin düşmesi ve türemesi ile ilgili örnekler sunulmaktadır. Bunun yanı sıra *labyalizasyon*, *delabyalizasyon* ve metatez hakkında bilgiler bulunmakta, eser düzenli olarak $ğ \sim v$, $y \sim z$ ve diğer fonetik denklikleri vermektedir.

Yazmada kimi sözcük ve eklerde düzlük-kalınlık uyumuna aykırı kayıtlar bulunmaktadır.¹

aydınlık (أَيْدِينْلِيك) ‘ışık’ (38b2-3); *tarhlik* (طَرْهَلِيك) ‘şaşkınlık’, ‘hayret’, (24b2); *yağşıçerek*² ‘iyice’, *yamançerek* ‘kötüce’ (55a).

Farklı sözcüklerin imlasında kararsızlıkların olduğu örnekler mevcuttur:

(صَارْتُ - سَارْتُ - سَارْطُ) ‘avam’ (24a11), ‘yerleşik halk’, ‘şehirlî’ (12a3).

Birkaç örnekte Arapça sözcüğün yazılışı Orta Çağ’da yaygınlıkla uygulanan kurallarla örtüşmemektedir (3b13, 4a13, 16b8, 17b10, 23b6, 24a11, 24b11... vd.)

Ayrıca Türkçe sözcüklerin başında ve sonundaki uzunluk, geçmiş zaman kategorisindeki ekler gibi diğer şekli özellikler de dikkat çekicidir.

“Et-tuħfe”nin, aşağıda verilen çok özel morfolojik göstergeleri, XIII-XIV. yüzyıla ait eserlerin dilinde ya hiç kayda geçmemiş ya da kısmî olarak kendini göstermiştir:

1) Üçüncü şahıs iyelik eki **-u/ü**: *bi kulumı töydiresidir* ‘bey kulunu dövmek istiyor’ (78b1);

2) İlgî hâli eki **-nin/-nin**: *bu suşımın kardeşı* ‘bu suçunun kardeşi’, (80a13); çıkma hâli eki **-dan/-dän/-tan/-tän**: *yıldan* ‘yıldan’ (90a12); *biden* ‘beyden’ (82b1); *attan* ‘attan’ (82a1); *türkten* ‘türklerden’ (79a8);

3) Küçültme eki **-çuk/-çük**: *eçekçük* ‘sıpa’ (45b7); *itçük* ‘köpecik’ (45b8);

¹ Fazılov, söz konusu eserde örneklenen sözcükler için kendine özgü çevriyazı harfleri kullanmaktadır. Biz bunları şu şekilde Türkiye Türkolojisinde yaygın olarak kullanılan çevriyazı harflerine uyarladık: Faz. j için c; Faz. ä için e; Faz. γ için ğ; Faz. y için ı; Faz. q için k; Faz. j için y. Örneğin, Fazılov’un *aydınlık* olarak verdiği sözcüğü biz *aydınlık* olarak aktardık (ç.n. M. Salan).

² Fazılov, bu makaleden daha sonra neşredilen *İzskannıy Dar Tyurskomo Yazıku* (Grammatičeskiy taraktat, XXIV v. na arabskom yazıke) (Taşkent, 1978) neşrinde bu sözcüğü *yağşıçerek* şeklinde vermiştir (bk. s. 211) (ç.n. M. Salan).

4) Yer ismi yapan ek **-(a)cağ/-(â)cäk**: *turacağ* 'duruş yeri, duracak yer' (48b1); *yatacağ* 'uyumak için yer, uyuma yeri' (48b2);

5) *in* sözcüğü ile birlikte sıfatlarda en üstünlüğü oluşturan **-rağ/-räk** eki: *in artıkrak* 'üstünlerden en üstünü' (55a11); *in eksikrek* 'kötülerden en kötüsü' (55a12); küçültme eki **-çerek**: *yamaççerek* 'kötücecik' (11a1);

6) Sayma sayıları: *dört* '4' (60a7), *beç* '5' (60a7), *yedi* '7' (60a7), *sekiz* '8' (60a7), *tağuz* '9' (60a8), *otuz* '30' (60a9), *elli* '50' (60a9), *atmış* '60' (60a10); derleme sayısı eki **-av/ev**: *ikkev* 'ikisi', (61a10), *üçev* 'üçü' (61a10); üleştirme eki **-ar/-er**: *üçer* 'üçer', (61a10), *dörter* 'dörder' (61a13) ve **-şar/-şer**: *altışar* 'altışar' (61b1), *yedişer* 'yedişer' (61b1);

7) *señ* biçimindeki teklik 2. şahıs zamiri: *señ mi keldiñ* 'sen mi geldin?' (56b11); 1. ve 2. teklik şahıs zamirleri yönelme durumunda *mae* 'bana' (45a1, 85a7-8), *sae* 'sana' (44b11) biçimlerine sahip olurlar; işaret zamirleri *lik* 'o' (41b7), *oç* 'işte' (42a4), *allar* 'onlar' (87a5), *mu* 'bu' (41b7), *mullar* 'bunlar' (41b8), *bu* işaret zamiri yükleme durumunda *munu* şeklini (81a3), yönelme durumunda ise *muvar* (40b12) ve hatta *muvarlara* 'bunlara' şekillerini alır; *ol* zamiri de *anar* (40b13), *arı* 'orada, oraya' şekillerine sahip olur; soru zamirleri *şeyn* 'nasıl, ne şekilde', *kaydasa* 'nerede, herhangi bir yerde' (89a12); dönüşlülük zamirleri *kensi* 'kendisi' (81b2), *kendi* 'kendisi' (81b1); niteleyici zamirler *time* 'her' (64b8); belgisiz zamirler *nesne*, *neste* 'bir şey, nesne' (20b11), *ayrı/eyrik* 'ayrı, başka' (89a13);

8) Fiil sisteminde emir-istek çekimi ekleri, teklik birinci şahıs için **-ayım/-eyim**: *alayım* 'alayım' (50b10); **-alım/-elim**: *alalım* 'alayım' (50b10), *kelelim* 'geleyim' (56a13); teklik ikinci şahısta **-ğın / -ğün**: *turğın* 'kalk' (50a12), *turmağın* 'kalkma' (50a13); **-kın/-kün**: *yatkın* 'yat' (50a12), *tutkın* 'tut' (64a9-10); **-kin/-gin**: *ketkin* 'git' (65b10), *kelgin* 'gel' (65b10); **-senis + -ne**: *kelsenisne* 'kesinlikle gelin' (71b12); çokluk birinci şahıs **-alık/-elik**: *alalık* 'alalım' (50b10), *kelelik* 'gelelim', (72a3); **-malık**: *almalık* 'almayalım' (51a7); *i* 'olmak' fiili ile **-sa/-se** şart eki **-dısa** yani **-dı + ise** ve aşağıdaki diğer formları oluşturur: *bi turdısa turar-men* 'eğer bey kalktı ise, ben kalkacağım' (63a8-9); **-arsa**, yani **-ar + i + -sa/se**: *bi turarsa turma* 'eğer bey kalkarsa, sen kalkma' (64b2); **-ğaysa**: *bi turğaysa turar-men* 'bey kalkacaksa, ben de kalkacağım' (63a10); **-mıssa**, **-mıssa**: *bi turmıssa turma* 'eğer bey kalkmazsa, kalkma' (64b3), *bi turmıssa kulu turmıştur* 'bey kalkmışsa, kulu da kalkmıştır' (64b4-5); bildirme kipleri **-eriz** ve aşağıdaki diğer formlar ile oluşturulur: *keleriz* 'geliriz' (71a10-12); **-ırım**: *alırım* 'alırım' (43b4); **-ırız**: *alırız* 'alırız' (43b4); **-emen**: *kelemen* 'gelirim'; **-ebiz**: *kelebiz* 'biz geliriz'; **-evüz**: *kelevüz* 'biz geliriz' (61a10); **-im**: *kelim* 'geldim'; **-ik**: *kelik* 'geldik' (71a10-12); **-yyurur/-yyürür** ile: *yumruklayyurur* 'yumrukluyor' (74b4), *başlayyurur* 'başlıyor' (74b3-4), *ketmeyyürür* 'gitmiyor' (74b11); **-a+yur/-e+yür**, **-a+yurur/-e+yürür** ile: *keteyürmen* 'gidiyorum' (75a11), *yatayur* 'yatıyor' (74b1), *keleyürsüz* 'geliyorsunuz', (75a10); **-eyürür**: *keleyürürmen* 'geliyorum' (75a10-11); **-emidir**: *bi kelemidir* 'bey geliyor mu?' (56a2), *kelemidirsiz* 'geliyor musun?' (56a7-8); teklik birinci şahıs için **-eyim/-elim**: *keleyimmi*

(56a12), *kelelimmi* (56a12), *kelelimmi* 'geliyor muyum?' (56a13); çokluk birinci şahıs için **-elik**: *kelelikmi* 'geliyor muyuz?' (55a13); **-man** ile oluşturulan teklik birinci şahıs olumsuzluk biçimi: *alman* 'almayacağım' (82b11); **-a+dır / -a+dır / -e+dur / -e+dür-** ile: *küledürmen* 'gülüyorum' (75a9), *keledirbiz* 'geliyoruz' (71a7), *keledirsen* 'geliyorsun' (75a9), *bildim kim bi küledür* 'bildim, ki bey gülüyor' (69b3-4); *aladır-men, aladırbiz, aladırsen, aladırsız, aladır, aladırlar* (43b12); **-y+dır / -y+dır / -y+dur / -y+dür** ile: *yumruklaydurmen* 'yumrukluyorum' (53a10); **-ası / -esi** ile: *alasımen* 'alacağım' (46b7), *alasıbiz* 'alacağız' (46b7), *ketesimen* 'gideceğim' (71b2-3); **-ası+dur**: *bi tанда turasıdur* 'bey tan vaktinde kalkacaktır' (66a12); **-maydur** ile yapılan olumsuz biçim: *oğmaydur* 'okumuyor', (74a8); **-meydir**: *külmeydir* 'gülmüyor' (74a9); **-acak/-ecek³** ile: *bi tанда turacağ* 'bey tan vaktinde kalkar/kalkacak' (66a13); **-asar/-eser**: *kelesermen* 'geleceğim' (54a3), *keleserbiz* 'geleceğiz' (54a4). Geçmiş zaman eki **-dı/-di** teklik üçüncü şahısta **-zı, -tı** şekillerine sahiptir: *oyanzı* 'uyandı' (4b9), *yızıtı* 'yırttı' (36b1); çokluk birinci şahıs için **-dık/-dik, -duğ/-dük, -tuk/-tük**: *aldık* 'aldık' (43b2), *keldik* 'geldik', (40a3), *tutulduk* 'tutulduk' (47b8), *uruştuk* 'dövüştük, vuruştuk' (59a2); **-ubturduğ** ile oluşturulan geçmiş zaman: *öre tırubturduğ* 'doğrulduk, ayağa kalktık' (67a2-3); **-ubturdum** ile: *öre tırubturdum* 'doğrulduk, ayağa kalktım' (67a2); geçmiş zaman eki **-ubtur** ile yapılan şimdiki zaman: *bi tırubtur* 'bey ayakta duruyor' (66a12); **-muştur**: *oranladım bini turmuştur* 'sandım, ki bey ayakta duruyor' (78b7); **-muş idi**'li birleşik yapı ile: *kaşka bi olturmuş idi* 'keşke bey otursa idi' (69a4);

9) **-ağan / -egen** sıfat-fiili: *kelegen* 'sürekli gelen' (47a3), *icegen* 'çok, sık sık içen' (47a3-4); **-[e]lvcı / -uçı / -üci**: *külevçi* '(çok) gülen' (77a4), *yatuçı* 'sürekli yatan' (62b6); kesin gelecek zaman sıfat-fiili **-sı/-si**: *ālası* 'alacak' (46b8); edilgen şekli **-ubtur**: *tutulubtur* 'tutulan, tutulmuş' (48a1); **-dığ/-dig** ile: *aldığılar* 'alanlar' (43a2), *keldiğim* 'benim gelişim, varışım' (75a8); **-dig**: *šetük yediği* 'kedinin yediği' (43a3-4); **-tik**: *kettiküm* 'benim gidişim, ayrılışım' (75a8);

10) Zarf-fiiller, **-av/-ev** ile: *ötmek yiyeve keldi* 'ekmek yiyerek geldi' (76a4-5), *āt minev ketti* 'at binerek, gitti' (76a5); **-ğaş/-geş, -kaş/-keş** ile: *turğaş* 'o kalkınca' (74b13), *çıkkaş* 'o çıkınca' (65a), *kelgeş* 'o gelince' (74b13); **-ayın/-eyin**: *āt mineyin* 'at binerek' (76a6-7);

11) İsim-fiil (fiil ismi), **-ç**: *sançıç* 'bıçak veya mızrak ile yaralama, batırma, vurma' (33b1), *içiç içtim* 'içecek içtim' (49a11);

12) **-leyin** zarfı: *keldükümleyin* 'gelişimden sonra' (75a8), *kettükümleyin* 'gidişimden sonra' (75a8);

13) Son çekim edatları: *ötri* 'için' (59a13), *kibik* 'gibi' (22a1), *sırnar, çılayın* 'gibi' (88b12), *ayruk* 'diğer, başka' (26a10), *bilesince* 'birlikte' (67a3);

³ Yazar burada /y/ sesi için tercih ettiği j harfini kullanmıştır; fakat doğrusu c harfli olacaktır. Bunu kendisinin *İziskanny Dar Tyurskomo Yazıku* neşirinden de teyit etmek mümkündür (bk. s. 225) (ç.n. M. Salan).

14) Bağlaçlar: *ta* 'dahi, da/de' (68b1), *çağ* '... -dığı zaman' (65a12), *ne...ne* 'ne...ne' (52a1-2), *ereyne* 'ancak, fakat' (81a1), *nekise* 'ne olursa olsun' (65a6), *қыдаса* 'her nerede olursa olsun' (89a13), *basa* 'yoksa' (90a3);

15) Onaylama edatları: *evet* 'evet' (36a11), *ereyne* 'evet' (36a10);

16) Ünlem: *ābu, ābav* 'şaşkınlık ifadeleri için' (84a4) vd.

"Et-tuhfe", çok sayıda eş anlamlı, karşıt anlamlı ve eş sesli unsuru barındıran zengin leksik malzeme ihtiva etmekte, bu malzemenin içinde de sıklıkla XIII.-XIV. yüzyıla ait eserlerde tanıklanmayan sözcüklere rast gelinmektedir. "Et-tuhfe"nin içeriği; "Türkmen" (167), "Tatar" (10), "ve diğer lehçelerde", "Tatarca hariç diğer birkaç dilde" (20) etiketlerinin mevcudiyetinde de görüldüğü üzere homojen değildir. Müellife göre, eserin temel malzemesini farklı Türk boylarının ağızlarından müteşekkil "Kıpçak dili" oluşturmaktadır. Bununla da "Et-tuhfe"deki "Kıpçak" etiketi açıklanmaktadır (13).

Anlaşıyor ki, Ortaçağ müelliflerince o dönemde yazılan filolojik eserlerde "Kıpçak", "Türkmen", "Oğuz", "Tatarca" vd. gibi işaretlemeleri modern Türkmence, Kazakça, Tatarca, Kırgızca, Türkçe, Özbekçe veya diğer Türkî diller ile eş tutmamak gerekir.

M. T. Ziyayeva'nın tahminine göre, eserin leksik varlığı yaklaşık 3600 sözcükten meydana gelmekte ve bunun 1729'u isim; 1185'i fiil; 313'ü sıfat; 92'si sayılar; 53'ü zamirler; 42'si zarflar; 33'ü bağlaçlar; 28'i son çekim edatları; 10'u enklitikler ve 6'sı da ünlemler oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra birkaç ses yansımali sözcük de kaydedilmiştir.

KAYNAKÇA

- ATALAY, Besim (1945), *Ettühfet-üz-Zekiyye fil-Lugat-it-Türkiyye*, Ankara.
- ATALAY, Besim (1948), "Ettühfet-üz-Zekiyye çevirmesinin tenkidi dolayısıyla", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. VI, No. 1-2, s. 87-126.
- DAĞLIOĞLU, Hikmet Turhan (1934), *Şemsettin Sami. Hayatı ve Eserleri*, İstanbul.
- ДОНИЕРОВ, X. (1969), "Нодир ёдбарлик", *ШЮ*, № 7, 222-226.
- HALASI-KUN, T. (1942), *La langue des Kiptchaks d'après un manuscrit arabe d'Istanbul, Part II. Reproduction Phototypique*, Budapest: Bibliotheca Orientalis Hungarica IV.
- HALASI-KUN, T. (1947), "Philologica, I", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Ankara, C. V, No. 1, s. 1-37;
- HALASI-KUN, T. (1948), "Philologica, I-II", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. VII, 1949, No. 1, s. 415-465; No. 2, s. 603-644.

- KÖPRÜLÜ, M. F. (1922) Körösi Csoma—Archivum. Zeitschrift für türkische Philologie und verwandte Gebiete, Kölet 15. Budapest.
- LEVEND, Ağâh Sırrı (1969), *Şemsettin Sami*, Ankara: Türk Dili Kurumu Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi.
- МУТАЛЛИБОВ, С. М. (1968), *Аттўҳфатўз Закиятў филлуѓатит туркия. Туркий тил (кипчоқ тили) ҳақида ноѓб тўҳфа. Таржимон ва нашрга тайѓрловчи*, Ташкент.
- PRITSAK, O. (1959), "Das Kiptschakische", *RHTE*, I, s. 76.
- ШУКЮРЛИ, А. (1970), "Об узбекском переводе «Ат-тухфат уз-Закия фил-луѓат-ит-туркийя»", *СТ*, № 1, 100-105.
- ZAJĄCZKOWSKI, A. (1940), "Note complementari sulla lessicografia arabo-turca nell'epoca dello Stato Mamelucco", *Publ. dell'Inst. Univers. Orient. di Napoli, Annali N.S.*, vol. I, Roma, s. 149-162.